

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ԽՈՂԵՐ

Ապրիլեան Եղեռնի տարելիցին առիթով անգամ մը եւս յուզումով եւ խորունկ յարգանքով խոնարհեցանք մեր քիւրաւոր նահատակներու անթառամ յիշատակին առջեւ եւ քաղաքական բնոյթ ունեցող ելոյթներով եւ յուշագրերով մեր անժամանցելի դատը դարձեալ յանձնեցինք օտար ազգերու եւ միջազգային ատեաններու ուշադրութեան եւ ուրախացանք մեր արձանագրած փոփոխ յաջողութիւններով:

Տարիներու հետ հետզհետէ կը գորանայ եւ կը սաստկանայ ձայնը մեր պահանջատիրութեան եւ կը բազմանայ թիւը գործիչներուն: Եւ սակայն, ցաւ է հաստատել որ հայեցի դաստիարակութեան բարիքներէն զրկուած երկսեռ երիտասարդութիւնը, յատկապէս Եւրոպայի եւ Ամերիկաներու մէջ, եթէ ծանօթ է Մեծ Եղեռնի պատմական եւ քաղաքական եղելութիւններու անդրադարձներուն, դժբախտաբար անծանօթ է մեր մշակութային ահաւոր կորուստներուն եւ անհաղորդ է Ապրիլեան մտաւորականութեան վաստակին, ոգիին եւ իտէալներուն:

Ապրիլ 24ի ամէն յուշակատարում ազգային քաղաքական գործունէութեանց առընթեր պէտք է մեզի առիթ ընծայէ ամփոփուելու եւ լսելու խօսքը, զգալու կենարար շունչը մեր նահատակ մտաւորականներուն եւ ոգեկոչելու խնկելի յիշատակը մարտիրոսուած եկեղեցականներուն, ազգային գործիչներուն, կրթական մշակներուն, արուեստագէտներուն եւ գրագէտներուն որոնց անսահման հաւատքին եւ նուիրումին շնորհիւ հրաշքով իրագործուեցաւ հայ հոգիին հարազատ արտայայտութիւնը՝ արեւմտահայ ինքնաստեղծ գրականութեան ոսկեդարը:

Մեր նահատակ մտաւորականները մեռան որպէս ոգեկան, բարոյական եւ իմացական արժէքներու, սկզբունքներու եւ իտէալներու համար ապրիլ ուզող եւ ի հարկին մեռնիլ գիտցող ժողովուրդի մը գաւակները: Անոնք մեռան բայց չկորան: Մեզի հետ են անոնք իրենց հոգիներուն աղուորութեամբը, իրենց նուիրումին մեծութեամբը: Եւ տուածին սրտառու զեղեցկութեամբը եւ անոնք պիտի չկորչին որքան ատեն որ իրենց վաստակը գնահատող եւ սիրող հայեր գտնուին այս աշխարհի երեսին:

Շուրջ 90 տարիներ առաջ, թիւրքիոյ մէջ Սուլթան Ապտիլ Համիտի (1908) տապալումով եւ Օսմանեան սահմանադրութեան հռչակումով, հայութիւնը Պոլսոյ եւ գաւառներուն մէջ յարաքերական ազատութեան շունչ մը քաշեց եւ հայ կեանքը սկսաւ շարժիլ, եռալ եւ ոգեւորիլ: Ամէն հայ գրողի սրտին մէջ ճառագայթ մը ինկաւ Մաշտոցի հանճարէն եւ ամէն հայ արուեստագէտ լծուեցաւ հայ հոգին իր իւրայատուկ արուեստով սեւեռելու աշխատանքին: Այդ օրերուն էր որ Սիամանթօն կը յայտարարէ «Ցեղը ապրիլ կ'ուզէր՝ իր աչքերը սրբել, իր ձայնը որոտալ կ'ուզէր»: Եւ Դանիէլ Վարուժան, Վահան Թէքեան, Յակոբ Օշական, Կոստան Զարեան միասին կը յայտարարէին «կը հաւատանք որ հայ հոգին լոյսն է, ոյժն է, կեանքն է, անդրիական շփեղութեանը մէջ մեր Արիական Ցեղին, որուն կը պատկանինք»:

Գրականութեան ուսուցիչ՝ Յակոբ Օշականը վարակիչ յուզումով մը մեզի նկարագրած է խոռվիչ զեղեցկութիւնը այդ օրերուն: Ազատութիւնը բառ մը, գաղափար մը, անհասանելի երգ մը չէր

այլեւս, այլ հաստատ իրականութիւն, հաւաքական հզօր ապրում, ներշնչարան գեղարուեստական իրագործումներու:

Այդ օրերուն, մեծ ցնծութեամբ տօնուեր էին Հայ Տառերու Գիւտին եւ Հայ Տպագրութեան գոյգ յօրեկեանները, Սիւմանթօն հոծ բազմութեան մը առջեւ արտասաներ էր իր նարեկաշունչ Սուրբ Մեսրոպը եւ աւարտեր էր գեղեցիկ շարքը Հայրենի Հրաւերներուն. Լեւոն Շանթ Բեմին յանձնէր էր իր «Հին Աստուածներ» ինքնատիպ թատրոնը: Կոմիտաս սկսեր էր շարքը հայ ժողովրդային երգի սրտագրաւ համերգներուն եւ Դանիէլ Վարուժան լոյսին էր հաներ իր «Հեթանոս Երգեր» բանաստեղծութիւններու տաղարանը:

Եւ ահա, այդ օրերուն մարդակերպ հրէշներ յղացան այս բարի լուսարդօ, ստեղծագործ ժողովուրդը բնաջնջելու դիւային ծրագիրը եւ փշրեցին պապեմական հողին վրայ ազատօրէն եւ մարդավայել ձեւով ապրելու, շինելու եւ ստեղծելու իր դարաւոր երազը: Եւ 24 Ապրիլ 1915ին բացուեցան դժոխքին դռները եւ հինգ տարի ամբողջ հոսեցաւ եւ փամուռեցաւ հայ ժողովուրդի գաւակներուն անմեղ արիւնը: Աւերուեցաւ եւ ամալացաւ մեր դրախտագեղ հայրենիքը. փանդուեցաւ եւ աղարտեցաւ ինչ որ հայկական էր եւ գեղեցիկ, ինչ որ ստեղծուեր էր հազարամեակներու ընթացքին հայու հանճարով, հաւատով, նուիրումով եւ կերտուեր էր հայու յոգնիլ չգիտցող բազուկներով: Համատարած այս կործանումին մէջ կորսնցուցինք մեր ազգին մէկուկէս միլիոնը: Կորսնցուցինք բազմամիլիոն ոսկիներու հասնող հարստութիւն, ինչք եւ կալուած: Մեր պապեմական հողը խոյս տուաւ մեր ոտքերուն տակէն եւ անօգնական վտարանդիներ դարձանք: Կորսնցուցինք մեր տաղանդաւոր գրագէտներուն փաղանգը եւ ինք իր վրայ փլաւ արեւմտահայ գրականութեան բեղուն եւ հզօր թափը:

Եւ սակայն, մեր ժողովուրդին մնացորդացը անյայտ աղբիւրներէ ոյժ հաւաքեց եւ անպարտելի կամով մը ոտքի կանգնեցաւ, վերագտաւ իր ինքնայարգանքը եւ կենսունակութիւնը եւ վերակազմակերպեց իր ազգային կեանքը: Որքեր մեծցան, բոյներ կազմեցին եւ ողջնցուցին իրենց նահատակուած հարազատները: Պապեմական մեր հողերուն մէկ անկիւնը տեսանք իրականացումը մեր դարաւոր երազին, երբ հայ դիւցազուններու սարտարապատեան յաղթանակով վերածնաւ «մեր աչքի լոյսն եւ կեանքի արեւ» մայր հայրենիքը:

Մեր կրած բոլոր կորուստներուն մէջ ահաւոր էր մեր գրականութեան եւ արուեստներուն տրուած հարուածը: Այդ սեւ Ապրիլին իրենց ստեղծագործական կարողութիւններուն լիութեան մէջ ամենէն փտմանի ձեւերով խոշտանգուեցան եւ սպաննուեցան Ցեղի Սրտին երգիչ Դանիէլ Վարուժանը. կեանքի Լուռ Ցաւերը վերծանող նորավէպի իշխան Գրիգոր Զօհրապը, Ցեղին տառապանքը լացած եւ Հայրենիքի ազատութիւնը շեփորած Սիւմանթօն, Պանդուխտի Կեանքով վշտահար Մելիոն Կիրենեանը, Հայ Գաւառին աղմու պղպղղ համեստած Թլկաթինցիին եւ այդ կեանքին խուրհուրդը եւ հեքեաթը Ցայգալոյսին ոսկեմշուշով պարուրած Ռուբէն Զարդարեանը. խոնարհներու սրտին տրամը խուզարկած Երուխանը. Բժիշկին Գիրքէն էջեր փրցուցած Ռուբէն Սեւակը, եւ շնորհալի գրողներ՝ Արտաշէս Յարութիւնեանը, Գեղամ Բարսեղեանը Տիգրան Զեօկիւրեանը եւ իրենց խոստմնալից գրչեղբայրները:

Այս պահուն անտարագելի թախիծ մը կը համակէ գիս, երբ կը վերյիշեմ Նահատակ Գրագէտներու Մատենաշարին գիրքերէն կրած ֆաղցր տպաւորութիւններս եւ ապրումներ, եւ անհուն տրտմութիւն մը կ'իջնէ հոգիիս մէջ երբ կը մտածեմ այն

գլուխ գործոցներուն մասին որոնք չգրուեցան:

Ապրիլեան եղեռնի ամեն տարելիցին յիշելու ենք որ նուիրական պարտին տակն ենք յաւերժացնելու մեր նահատակ գրագէտներուն յիշատակը եւ շարունակելու անոնց մշակութային առաքելութիւնը, կարենալ ապրելու համար որպէս հնամենի բարձրորակ մշակոյթի տէր ժողովուրդ մը, մեր ոգեկան եւ իմացական արժէքներուն լոյսով եւ գեղեցկութեամբ: Անոնց յիշատակը ամէնէն աւելի արժանավայել ձեւով յարգած պիտի ըլլանք եթէ իրենց նահատակութենէն ուր տասնամեակ ետք գեղակագմ եւ որակաւոր քանի մը հատորի մէջ ամփոփենք մեր եղբարախտ գրագէտներուն լաւագոյն էջերը իրենց կենսագրականներով եւ գործերուն գրադատումով, նման այն հոյակապ աշխատանքին որ երախտաշատ Վահէ Վահեան, 1978ին քծախնդիր ճաշակով եւ հասկացողութեամբ կատարեց Հայ Գրականութեան Պատմութեան հաւաքածոյին Ա. հատորին պատրաստութեամբ, որ հրատարակուեցաւ ՀԲԸՄԻ Ալեք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամին մեկենասութեամբ: Մաղբիլի պիտի ըլլար որ Բարեգործականը եւ Համագգայինը միասին կամ առանձինն այս ուղղութեամբ դրական քայլեր առնէին եւ հրատարակէին մատչելի գինով հատորներ, որոնք որպէս Յուշամատեան իրենց տեղը գտնէին հայ տուններէ մերս: Կ'արժէ լրջօրէն մտածել այս աշխատանքին Անգլերէն, Ֆրանսերէն եւ Սպաներէն թարգմանութեանց մասին, որպէս զի իր Մայրենի Լեզուէն զրկուած նոր սերունդը առիթը ունենայ ծանօթանալու մեր անմահներու հոգիներուն խորքին, իտէպներուն եւ երազներուն:

Եղեռնէն հրաշով ազատուած մեր գրագէտները եւ սփիւռքի մէջ հասակնետած գրողները անցնող ութսուն տարիներուն ընթացքին յաճախ ահռելիօրէն

դժնդակ պայմաններու տակ՝ հերոսաբար շարունակած են ստեղծագործել: Անոնք գտած, յղկած եւ գեղեցկացուցած եւ նոխացուցած են արեւմտահայերէնը եւ զարգացուցած եւ ծաղկեցուցած են նոր գրականութիւն մը՝ ուշագրաւ իրագործումներով: Այսօր սակայն, այդ գրականութիւնը տարաբախտաբար կը տառապին տաղանդներու եւ գնահատող ընթերցողներու պակասէն: Տխուր է հաստատել որ մատի վրայ կը համրուին յիսուն տարեկանէն վար սփիւռքահայ տաղանդաւոր գրողները եւ սիրտ նմող նահանջի մէջ է արեւմտահայերէնի տիրացումը օտար մշակոյթներու հրապոյրին քացուած մեր նորատի սերունդին մէջ: Սարսափելի է մտածել որ մեր Մեծասփանչը որպէս մայրենի լեզու եւ կենդանի խօսք կրնայ դադրիլ գոյութիւն ունենալ:

Ապահովելու համար մեր վտանգուած արեւմտահայ քարքառին եւ գրականութեան պահպանումն ու զարգացումը, ամբողջանուէր սիրով եւ պաշտումով՝ միշտ գուրգուրանք՝ պերն եւ առոյգ, գեղեցիկ եւ նկուն այս լեզուին վրայ, որով Ապրիլեան Սերունդի գրագէտները խօսեցան եւ գրեցին: Նոր հայկական կրթարաններ բանաւք եւ ոչ թէ փակեմք: Ամէն Ապրիլեան Յուշատօնի առիթով բարձրորակ գրական երեկոյթներով ոգեկոչենք մեր նահատակ գրագէտներու յիշատակը եւ այդ առիթներով մասնաւոր նիգ թափենք վերլուծելու եւ վայելելու անոնց երկնած գոհարները, եւ մեր զգացած սէրը եւ հիացումը փոխանցենք մեր երիտասարդութեան:

Խօսիմք հայերէն, կարդանք եւ գրենք հայերէն, երգենք եւ աղօթենք հայերէն, որպէս զի միշտ զգանք, ապրինք եւ գործենք հայօրէն եւ արժանի ըլլանք մեզի համար թափուած սուրբ արիւնին:

Յարգանք եւ յաւիտենական հանգիստ Ապրիլեան Եղեռնի մեր քիւրաւոր նահատակներու անմեռ յիշատակին:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ